

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.4.30>

Шолухо Наталія Євгенівна,
кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри культурології
Харківської державної академії культури
orcid.org/0000-0001-8339-5615
natellaSh@gmail.com

МІФИ ПРО ГОЛОД У ПАРАДИГМІ ЧУТТЄВОГО ДОСВІДУ

У статті проаналізовано репрезентацію феномену голоду в міфопоетичному вимірі культури. Окрему увагу приділено казці про Голодомор 1932–1933 років, яка була зафіксована в етнографічному регіоні України – на Поділлі. Виокремлено два модуси голоду в міфологічних текстах – феноменологічний і морально-виховний. На прикладі міфологічного циклу про богиню плодючості Деметру показано, що феноменологічний модус голоду розповідає про колективну смерть людей через голод унаслідок природних катаклізмів або воїн. Тоді як морально-виховний модус представлений деталізованими сценами індивідуальної смерті тих героїв, що були покарані голодом через недотримання ритуальних практик або табу. Проведено паралелі двох модусів голоду в українських народних казках. Казку про Голодомор розглянуто як синтез двох модусів голоду в одному сюжеті міфу. Штучний голод поєднано зі складниками міфоритуальних практик канібалізму, що сформувало образ голодної смерті, який переводить голод із біологічної площини в соціокультурну. За допомогою міфу відбувається трансформація чуттєвого досвіду штучного голоду в символічний вимір культури. Простежено вплив міфологізації Голодомору 1932–1933 років на простір культури України. Формування міфопоетичного образу фізичного винищення селянства за допомогою штучного голоду інтегрувало феномен Голодомору 1932–1933 років до нематеріального культурного надбання України та створило єдиний символічний простір нації як травмованої Голодомором. Відхід від історичної достовірності опису подій Голодомору в парадигмі міфу не суперечить формуванню цілісного міфопоетичного образу феномену та відповідає властивості колективної пам'яті заповнювати прогалини доступними засобами. Наголошено на тому, що міфологізація Голодомору 1932–1933 років є складовою частиною розбудови історичної свідомості, яка впливає на формування національної ідентичності та самобутності українців.

Ключові слова: міф, Голодомор, нематеріальна культура, українська культура, чуттєвий досвід, культурна травма, історична свідомість.

Sholukho Nataliia,
Candidate of Culurological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Culurological
Kharkiv State Academy of Culture
orcid.org/0000-0001-8339-5615
natellaSh@gmail.com

MYTHS ABOUT FAMINE IN THE PARADIGM OF SENSUAL EXPERIENCE

The representation of the phenomenon of famine in the mytho-poetic dimension of culture is analyzed in the article. Special attention is paid to the tale of the Holodomor of 1932–1933 recorded in the ethnographic region of Ukraine – Podillya. Two modes of famine are distinguished in mythological texts – phenomenological and morally-educational. It is shown, using the example of the mythological cycle about the goddess of agriculture Demeter, that the phenomenological modus of famine tells about the collective death of people due to hunger as a result of natural cataclysms or wars. While the morally-educational modus is represented by detailed scenes of the individual death of those heroes who were punished by hunger due to non-observance of ritual practices or taboos. Parallels of two modes of famine in Ukrainian folk tales have were drawn. The tale of the Holodomor is considered to be a synthesis of two famine modes in one plot of the myth. Artificial famine is combined with the components of the mytho-ritual practices of cannibalism, which formed the image of starvation, which transformes hunger from the biological plane to the socio-cultural one. With the help of myth the sensual experience

of artificial famine is transformed into a symbolic dimension of culture. The influence of the mythologization of the Holodomor of 1932–1933 to the cultural space of Ukraine was traced. The formation of a mythopoetic image of the physical extermination of the peasantry through artificial famine integrated the phenomenon of the Holodomor of 1932–1933 to the intangible cultural heritage of Ukraine and created a single symbolic space of the nation as traumatized one by the Holodomor. The withdrawal from the historical reliability of the description of the Holodomor events in the myth paradigm does not contradict the formation of an integral mythopoetic image of the phenomenon and corresponds to the property of the collective memory to fill in the gaps by the available means. It is noted that the mythologization of the Holodomor of 1932–1933 is a component of the development of historical consciousness, which affects the formation of national identity and authentic experience of Ukrainians.

Key words: myth, Holodomor, intangible cultural, Ukrainian cultural, sensual experience, cultural trauma, historical consciousness.

Актуалізація українського контексту на міжнародній арені зумовила зростання громадської та наукової уваги до нашої культури. Водночас повномасштабне озброєне вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) спонукало й до ревізії дискурсів у середині академічного простору України. Культурна травма Голодомору 1932–1933 рр. є однією з позицій історико-культурного процесу, у якій міжнародна увага перетинається з потребами українського суспільства та розвідками українських учених. Нині дослідження феномену Голодомору здійснюються в межах різних дисциплін і мають системний характер. Окрім історичного, соціально-політичного й антропологічного, це нарративний вимір, психологічні аспекти та літературна традиція. Водночас потребує уваги рецепція міфологічного потенціалу української нації щодо Голодомору 1932–1933 рр. Отже, актуальність дослідження зумовлена потребою заповнити теоретичну прогалину в питанні культурологічного осмислення механізмів трансформації чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр. у міфологічний сюжет.

Огляд літератури з репрезентації чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр. у міфопоетичному вимірі дозволяє визначити міждисциплінарний характер цих розвідок. Зокрема, А. Козицький (Козицький, 2021) вказав на інтердисциплінарність як евристичний потенціал студій Голодомору 1932–1933 рр., у межах яких геноцид розглядається як загальнокультурне за наслідками явище, що зумовлює залучення поліметодологічної парадигми для його досліджень. Розвідку Д. Кебець (Кебець, 2021) присвячено літературному виміру осмислення голодоморугеноциду як культурній практиці арт-терапії, а також як висвітленню замовчуваного тоталітарним урядом злочину та включення його в публічний простір. Тоді як Засекіна Л. та Гордовська Т.

(Засекіна, Гордовська, 2021) показали відмінність між поколіннями в конструюванні нарративів і використанні виражальних засобів для відображення чуттєвого досвіду Голодомору. Розвідка Петренка В. (Петренко, 2008) показала Голодомор 1932–1933 рр. не як унікальне явище, а як систематичні дії комуністичного уряду з розорення селянства протягом 1928–1934 рр. Отже, дослідження репрезентації чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр. мають комплексний характер і є міждисциплінарними за походженням, проте не містять звернень безпосередньо до міфотворчого потенціалу української нації. Не виявлено культурологічних розвідок із проблеми дослідження механізму інкультурації травматичного досвіду Голодомору 1932–1933 рр. за допомогою міфопоетичної образності. Саме такому виміру і присвячено дане дослідження. Смыслову рамою дослідження є структуралістичний підхід до міфу, у межах якого міф є оповіданням про світ, яке нівелює внутрішні суперечності та формує цілісну розповідь. Зокрема, концепція міфу Р. Барта, який визначив міф як висловлювання, яке «натуралізує концепт» (Barthes, 1957, p. 203), тобто обертає нарратив на реальність.

Метою статті є культурологічна рецепція механізму трансформації чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр. у міфопоетичному вимірі культури. Для досягнення мети необхідно дослідити представленість мотиву голоду в міфологічній свідомості, проаналізувати сюжет казки «Про Голодомор» і виокремити механізми культурної інтеграції біологічного стану штучного голоду в соціокультурний контекст за допомогою образу, а також окреслити вплив міфологізації Голодомору 1932–1933 рр. на простір культури України.

Проблема масового голоду, спричиненого природними катаклізмами, епідеміями

та війнами, турбувала людство протягом тисячоліть архаїчної історії, що відобразилося в міфологічних сюжетах. Голод залишається однією з нагальних проблем людства у XXI ст. У доповіді ООН «Стан справ у галузі продовольчої безпеки та харчування у світі» за 2021 р. зазначено, що частка голодуючих у світі почала зростати через наслідки від пандемії, спричиненої Covid-19, а через війну в Україні тільки збільшилася. Навіть за умов стабілізації економіки у 2030 р. ООН вказує на те, що від голоду потерпатиме 8% населення світу, тобто 670 млн осіб (FAO, IFAD, UNICEF, WFP, & WHO, 2022, р. 19). Тим більш загрозливою є ситуація геноциду нації за допомогою голоду за умов, коли провідні країни світу розробляють механізми боротьби з голодом. Прикладом такої події є голодомор-геноцид 1932–1933 рр., улаштований комуністичним урядом в Україні.

Спротив українців у війні з РФ, яка активізувалася 24 лютого 2022 р., зумовив визнання політичної волі та суб'єктності України на міжнародній арені. У цьому контексті Голодомор 1932–1933 рр. є однією з точок уведення світової спільноти у простір культури України. Водночас осмислення наслідків культурної травми Голодомору українцями в межах трьох поколінь у площині академічної рефлексії та політичних ініціатив поступово набуває суспільної значущості. Так, фахівець із студій із Голодомору 1932–1933 рр. А. Козицький вказав на їх інтердисциплінарність як потенціал розвитку, що зумовлено гетерогенною природою геноциду та його наслідків, які впливають на всі культурні практики суспільства в майбутньому (Козицький, 2021, с. 78). У цьому сенсі евристично перспективним є погляд на Голодомор 1932–1933 рр. із позицій наративів трьох поколінь. Окрім того, вміння інтерпретувати травматичний досвід є одним з адаптивних механізмів як на рівні індивіда, так і на рівні суспільства. Наприклад, Д. Кебець визначила літературні твори, присвячені Голодомору 1932–1933 рр., як такі, за допомогою яких автори «художньо репрезентували замовчувані протягом десятиліть факти та події і висвітлили Голодомор як одне із закономірних явищ тоталітаризму» (Кебець, 2021, с. 77). Тобто створення літературного образу Голодомору, на думку дослідниці, є водночас актом психологічної самопоміги авторів і введенням у публічний простір

раніше замовчуваного явища як складової частини винищення української нації комуністичним урядом.

Однак перш ніж проаналізувати міфологізацію Голодомору 1932–1933 рр. як продукту народної уяви з історично достовірним підґрунтям травматичного за походженням досвіду нації, варто звернутися до більш широкого контексту того, як був представлений голод в архаїчній свідомості.

Серед міфологічних текстів простежуються два модуси репрезентації голоду – феноменологічний (голод як даність, зумовлена природними катаклізмами або війнами) та морально-виховний (як покарання за недотримання ритуальних практик або табу).

Явище голоду в обох модусах, зокрема, фіксується в корпусі міфів Давньої Греції про богиню плодючості Деметру, яка шукала викрадену богом підземного царства Аїдом доньку Персефону та влаштувала голод для людства. Проте безпосередній опис чисеї смерті від голоду внаслідок неврожаю в міфі відсутній. Так, за версією Р. Грейвза, Деметра «продовжувала свої мандри землею, забороняючи бути деревам плодючими, травам рости. І так тривало доти, поки плем'я людей не опинилося перед загрозою вимирання» (Грейвз, 2022). Натомість у М. Куна ця ж позиція прописана більш емоційно, але так само без деталізації: «Колись родючі ниви опустіли, ані билиночки не росло на них. Завмерло життя на землі. Голод панував усюди; скрізь чувся плач і стогін. Загибель загрожувала всьому людському роду» (Кун, 2022).

Натомість є сюжет, за яким Деметра прирєкла на голодну смерть царя Фессалії Ерісіхтона через те, що він зрубав дерево у священному гаю. За версією Р. Грейвза, Деметра покарала зловмисника і той відчував голод, скільки би не їв, поки не почав жебракувати та їсти навіть сміття (Грейвз, 2022). Тоді як за версією М. Куна Ерісіхтон настільки зголоднів, що в результаті почав їсти власне тіло (Кун, 2022).

Звернімо увагу, що феноменологічний модус голоду не містить страхітливих сцен, подробиць і якихось висновків. Смерть людей від голоду є наслідком скорботи богині за втраченою донькою, за що людство потерпає вимушено, не є винним та індивідуалізованим – помирають якісь абстрактні одиниці, а не конкретні

особи. Аналогічні мотиви відомі в українському фольклорі. Зокрема, у казці «Колобок», де відсутність запасів хліба в діда та баби не позначається як загроза голодної смерті внаслідок лінощів або ігнорування якихось заборон релігійного походження.

Тоді як морально-виховний модус голоду в обох версіях міфологічного сюжету про Ерісіхтона має яскраву образність, деталізацію та спрямований на те, щоби унаочнити долю персонажа, який порушив заборону. Смерть від голоду є логічною в системі координат такого сюжету, що підтверджується коментарем самого Р. Грейвза: «ім'я Ерісіхтон <...> позначає «той, хто борознить землю» <...> вказує на те, що його справжнім злочином <...> було орання землі без згоди Деметри» (Грейвз, 2022). Тобто причиною покарання персонажа голодною смертю є недотримання ритуалу початку сільськогосподарських робіт. Отже, покарання голодом є конвенційно прийнятною формою покарання в межах архаїчної свідомості.

Варто зазначити, що така ж само настанова простежується в українському фольклорі, зокрема в казці Буковини «Попеловий коржик», де пан надурив наймита Гаврилу і замість муки дав попелу, спечений із якого коржик мав магичні властивості – був білим, свіжим і не закінчувався. Коли ж пан скуштував коржика з попелу, усю ніч страждав від болю і на ранок помер, що так само є справедливим, адже пан надурив наймита.

Сюжет казки «Про Голодомор» є синтезом двох модусів зображення голоду. Казка зафіксована М. Зінчуком на території етнографічного регіону Поділля, у Літинському районі Вінницької області у 2009 р. Як зазначив В. Петренко, «за неповними даними сектору «Особий» Вінницького обкому КП(б)У, у 1934 р. жертвами голодомору на Поділлі стали 58 тис. 885 осіб <...> У цей же час, у 1933 р. із зернохосвищ Вінницької області кожен день вивозилось залізницею 150 000 пудів зерна. Про це секретарю ЦК ВКП(б) – завідувачу сільськогосподарським відділом Л.М. Кагановичу повідомляв секретар Вінницького обкому КП(б)У В.І. Чернявський, просячи надати більше 600 вагонів для вивозу, бо зерно на зсипних пунктах і складах перегрівалось і гинуло» (Петренко, 2008, с. 85–88).

Для розуміння механіки культури під час трансформації біологічного стану штучного

голоду в соціокультурний контекст варто звернути увагу на рік народження оповідачки казки «Про Голодомор» Марії Цисар – 1936 р. Тобто вона є не безпосередньою жертвою та свідком, а другим поколінням носіїв пам'яті про події Голодомору-геноциду. Тоді як у колекції М. Зінчука в томі, присвяченому казкам Поділля, є розділ «Спогади очевидців Голодомору 1932–1933 рр.», де, зокрема, зафіксовано спогад Андрія Адасюка 1926 р. народження: «Я з Оксанкою грався на полі. Їй було чотири роки. Раптом її покликали батьки <...> Пізніше дізнався, що тоді востаннє грався з подругою, бо батьки зарізали і зварили її, щоб прогодувати ще вісім дітей» (Спогади очевидців Голодомору 1932–1933 рр., 2010, с. 361). Тобто наратив Голодомору, створений свідком, є фіксацією подій без спроб пояснити причинно-наслідкові зв'язки, досягнути масштаби, здійснити рефлексію, надати емоційного забарвлення подіям тощо.

Висновок підтверджується дослідженням наслідків психічної та моральної травми в розповідях матерів і доньок, яке здійснили Л. Засекіна та Т. Гордовська. Дослідниці зазначили, що оповіді матерів, які народилися після Голодомору-геноциду в сім'ях людей, які вижили, більш стислі, тоді як їхні доньки передають інформацію про досвід Голодомору 1932–1933 рр. за допомогою більшої кількості слів і більш емоційною мовою. Важливою для нашої розвідки думкою авторок є відсутність у розповідях матерів і доньок будь-яких негативних оцінок подій: «порушення моральної поведінки, наприклад, крадіжка, не породжує негативних моральних емоцій у термінах провини чи сорому, якщо такі дії зумовлені, по-перше, необхідністю збереження безпеки і життя, а по-друге, «неморальними умовами життя», які створили інші» (Засекіна, Гордовська, 2021, с. 52). Тобто конструювання міфопоетичного образу Голодомору відбувається нащадками жертв і свідків із використанням додаткових вербальних виражальних засобів, з умінням відтворювати негативні враження про винищення нації, однак без засудження дій людей, що були змушені виживати за умов геноциду.

Аналогічно поза межами ціннісної шкали здійснено опис подій у казці «Про Голодомор»: «Настали важкі часи, застав їх голодомор <...> старша дочка, страшенно захотівши їсти, не

керуючи сама собою, зарубала меншу сестру. А її голову викинула. З рук та ніг зварила холодець» (Про Голодомор, 2010, с. 180–181). Тобто наратив про Голодомор фіксується в парадигмі подій як даності, де немає винних, є лише обставини, за яких описуються вчинки людей. Однак далі простежуються ознаки більш давнього тексту, на що вказують магичні дії, заклинання та наслідки за вбивство: «Раптом відчинились двері і в хату закотилась голова її сестри <...> Кури сплять, гуси сплять – усі сплять. // Тільки моя люба сестра не спить, / Вона мої білі ручки та ніжки варить. // У дівчинки від страху розірвалося серце. Коли мати повернулася <...>, то побачила їх обох мертвими. І від жаху теж померла» (Про Голодомор, 2010, с. 180–181). Кури та гуси в міфологічній уяві є провідниками до світу мертвих, наявність яких у казці, разом із мертвою сестрою, що ожила, піччю, їжею з обрубаних кінцівок, є ознаками недотримання ритуалу взаємодії з померлими пращурами.

Звернімо увагу, що мотив холодця з людських кінцівок перегукується з аналогічним мотивом у регіональних варіаціях казки про Івасика-Телесика, де бабуся співає колискову про «кулешика з ручками та ніжками». Тобто казка містить атавізми канібалістичних практик похорону та переходу до процедури поховання й вибудовування взаємин із світом померлих представників спільноти. Такі міфологічні залишки в казці «Про Голодомор» вказують на наявність більш давнього тексту.

Натомість моніторинг українського фольклору показав первинне джерело міфологічного сюжету казки «Про Голодомор». Текст народної казки «Страшна оповідка» входить до колекції М. Зінчука та зафіксований у 2010 р. в етнографічному регіоні України степова Кіровоградщина. Мотив голодної смерті відсутній, але є покарання за недотримання правил взаємин зі світом померлих, сюжетно представлений через бажання молодшої сестри зняти з рук померлої старшої сестри прикраси. Дорогоцінні метали як елемент приналежності до світу померлих (порівняймо із золотим яйцем Курочки Ряби, золотом Коцьї Безсмертного та золотим човником зі срібними весельцями Івасика-Телесика), доторкатися до якого не можна. Тож повернення мертвої сестри та повторення того ж самого заклинання («Кури сплять, гуси

сплять – усі сплять. // Тільки моя люба сестра не спить, / Мої білі руки з перстнями варить» (Страшна оповідка, 2022), що і в казці про Голодомор, з подальшою смертю молодшої сестри, є покаранням не за спробу привласнити коштовні прикраси, а за намір зазіхнути на те, що належало світу померлих, а не живих.

Сюжетні відмінності двох варіантів казок полягають у тому, що, по-перше, у казці «Про Голодомор» старша сестра вбиває меншу від голоду, тоді як у «Страшній оповідці» старша сестра вмирає через хворобу, а менша хоче привласнити її коштовні прикраси; по-друге, у казці «Про Голодомор» матір, яка бачить смерть обох доньок, також умирає, а у «Страшній оповідці» разом із молодшою сестрою помирає її подруга, що допомагала знімати прикраси з рук мертвої сестри, тоді як батьки, які не були вдома, залишилися живими. Тобто казка про Голодомор не містить опису від голодної смерті, проте надмірно фіксує враження від масових смертей – померла вся сім'я: молодша донька вбита через голод, старша – «від страху розірвалося серце», їхня матір – «від жаху теж померла».

Звернімо увагу на зміну ролей старшої та меншої сестри у двох сюжетах: у казці про Голодомор старша сестра вбиває меншу, що має під собою історичне підґрунтя – свідчення про акти канібалізму щодо молодших дітей у сім'ях, щоби припинити їхні страждання та нагодувати себе та старших дітей.

Варто наголосити на характеристиці дій старшої сестри, коли та вбивала молодшу: «страшенно захотівши їсти, не керуючи сама собою» (Про Голодомор, 2010, с. 180–181). Отже, оповідання вибудовано так, що старша сестра керована голодом і не контролює себе. Смерть матері в казці «Про Голодомор» суперечить міфологічній парадигмі смерті за недотримання правил у взаєминах із потойбічним світом, натомість є демонстрацією патологічної ситуації, де вбивство однієї доньки іншою зумовлене загрозою голоду. Батьки зі «Страшної оповідки» залишаються живими, адже не були причетні до відрубання рук померлої сестри, тобто не порушували табу.

Іще одна позиція, на яку варто звернути увагу під час зіставлення казки «Про Голодомор» і «Страшної оповідки», полягає в тому, що в обох сюжетах ніхто не їсть холодець і куліш із відрубаних кінцівок, що також вказує на

міфоритуальне призначення цієї їжі. Поїдання холодця в казці про Голодомор також не відбувається, хоча старша сестра здійснює вбивство саме керована голодом. Тож, хоча казка «Про Голодомор» не засуджує персонажа за вбивство сестри, проте реалізує вже не міфологічний світогляд, а етичний, де наявність самоцінності людського життя як найвищий гуманістичний ідеал відбивається у відсутності сцени з канібалізмом і наголосом на тому, що вбивство, хоча і зумовлене обставинами, проте суперечить нормам людського співіснування, чим руйнує фундамент культури. Вітальність є фундуєчим елементом людини, проте керованість нею навіть під час голоду неприпустима – людські взаємини так само зумовлені символічним виміром культури, заперечення якого має наслідком фінал казки «Про Голодомор», де із сім'ї не залишається нікого.

Останнє, що необхідно позначити, це окреслити вплив міфологізації Голодомору 1932–1933 рр. на простір культури України. Казка про Голодомор, хоч і має міфологічні підвалини, проте не відповідає міфологічній світоглядній парадигмі, адже створювалася народною уявою у ХХ ст. за кризових умов, які спровокували активізацію сучасної міфотворчості. Залучення міфологічного сюжету є каналом інтеграції досвіду Голодомору 1932–1933 рр. до нематеріального культурного надбання України. Фабульна конструкція з народної казки упізнавано зрозуміла для носіїв фольклорної спадщини та стає одним із варіантів фіксації колективного досвіду Голодомору-геноциду.

Формування наративної традиції зафіксованих свідчень, оповідань, художніх творів, разом із казкою «Про Голодомор», зумовлюють ущільнення єдиного символічного простору, необхідного для усвідомлення нацією обсягів і наслідків Голодомору 1932–1933 рр., отже, і власної ідентичності. Водночас історична недостовірність казки не суперечить властивості колективної свідомості заповнювати прогалини доступними засобами (неперевіреними фактами, чутками та схожими сюжетами) для

формування цілісного міфопоетичного образу Голодомору-геноциду як феномену культури.

Загалом, формування самобутньої сучасної міфології як складової частини історичної свідомості, де сюжет про Голодомор 1932–1933 рр. є елементом, який відмежовує від міфології інших слов'янських народів, сприяє ідентифікації та зростанню національної самосвідомості українців, що, у свою чергу, впливатиме на кристалізацію образу України в міжнародному контексті як нації, що не тільки виборює власну свободу, а має аутентичний фольклор і давні традиції, які активуються за надзвичайних обставин.

Отже, культурологічна рецепція механізму трансформації чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр. дозволила дійти таких висновків. По-перше, голод у міфологічних сюжетах представлений або феноменологічно, як даність, без суб'єктивного досвіду. Або ж у морально-виховному модусі, як індивідуалізована голодна смерть, чуттєвий досвід якої описується надмірно та без співчуття, зумовлена порушенням ритуальних практик. По-друге, казка «Про Голодомор» є синтезованим наративом, де в основі лежить міфологічний сюжет про голод у морально-виховному модусі, проте заперечує провину за вбивство від голоду, хоча показує антигуманістичність учинку. По-третє, міфологізація чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр. характеризується емоційністю та магичними елементами, але зумовлена травматичними історичними подіями, інтерпретація яких нащадками інтегрується в нематеріальний простір культури України як один із чинників національної ідентичності. Отже, репрезентація за допомогою міфологічних образів наслідків штучно створеного голоду у ХХ ст. є свідченням активізації архаїчних пластів культури, які стають затребуваними в реаліях війни з агресором у ХХІ ст., що є прикладом для трансформації складових частин традиційної культури в моральну міць нації за кризових умов.

Перспективою подальших розвідок за темою є дослідження регіональної варіативності міфологічних компонентів культуротворення щодо чуттєвого досвіду Голодомору 1932–1933 рр.

Список використаних джерел:

1. Barthes R. (1957). *Le Mythe Aujourd'hui. Mythologies*. Paris : Éditions du Seuil. P. 203.
2. FAO, IFAD, UNICEF, WFP, & WHO (2022). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022*. Rome : FAO ; IFAD ; UNICEF ; WFP ; WHO. 10–12. P. 19. URL: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc0639en>

3. Грейвз Р. (2022). Происхождение и деяния Деметры. *Мифы Древней Греции* / Р. Грейвз. С. 10–12. URL: https://librebook.me/mify_drevnei_grecii/vol4/1
4. Засекіна Л., Гордовська Т. (2021). Голодомор як психічна та моральна травма у сімейних жіночих наративах. *Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду*, Київ, 19 жовтня 2020 р. Київ. С. 49–53.
5. Кебець Д. (2021). Висвітлення подій Голодомору-геноциду в літературі. *Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду*, 19 листопада 2020 р., Київ. Київ. С. 74–78.
6. Козицький А. (2021). Інтердисциплінарні студії Голодомору-геноциду: проблеми та перспективи. *Міждисциплінарні підходи у дослідженні Голодомору-геноциду*, Київ, 19 листопада 2020 р. Київ. С. 78–88.
7. Кун М. (2022). Богиня Деметра і Персефона. Міф про Деметру і Персефону. Легенди і міфи Давньої Греції / М. Кун. 12–10. URL: https://supermif.com/greki/kun/bogi_14.html
8. Петренко В. (2008). Наростання голодного мору на Поділлі (1928–1933 рр.). *Краєзнавство в системі розвитку духовності і культури регіону*, 21–23 жовтня 2008 р. Вінниця. С. 78–92. С. 85–88. 12–10. URL: <http://old.library.vn.ua/publications/2003/golod03.html>
9. Про Голодомор (2010). Українські народні казки. Книга 30 : Казки Поділля / запис., упоряд і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці : Букрек. С. 180–181.
10. Спогади очевидців Голодомору 1932–1933 рр. (2010). Українські народні казки. Книга 30 : Казки Поділля / запис., упоряд і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці : Букрек. С. 361.
11. Страшна оповідка (2022). Українські народні казки. Книга 36 : Казки степової Кіровоградщини / запис., упоряд. і літ. опрац. М. Зінчук. Чернівці : Букрек, 2011. 504 с. С. 12–10. URL: <https://proridne.org/Українські%20народні%20казки/Страшна%20оповідка.html>

References:

1. Hreivz R. (2022). Proyskhozhdieniie i dieianiia Demetry. Mify Drievniei Hrietsyy [Origin and Actions of Demeter. The Greek Myths]. URL: https://librebook.me/mify_drevnei_grecii/vol4/1 [in Russian].
2. Zasiiekina L., Hordovskya T. (2021). Holodomor yak psykhhichna ta moralna travma u simeinykh zhinochykh naratyvakh. Mizhdystsyplinarni pidkhody u doslidzhenni Holodomoru-henotsydu, 19 lystopada 2020 r., Kyiv [The Holodomor as Mental Injury in Family Female Narrative. Interdisciplinary Approach to the Holodomor Genocide, 19, Nowember, 2020, Kyiv]. S. 49–53.
3. Kebets D. (2021). The Holodomor Genocide in Literatura. Mizhdystsyplinarni pidkhody u doslidzhenni Holodomoru-henotsydu, 19 lystopada 2020, Kyiv [Interdisciplinary Studies of the Holodomor Genocide: Problems and Perspectives. Interdisciplinary Approach to the Holodomor Genocide, 19, Nowember, 2020, Kyiv]. Kyiv. S. 74–78 [in Ukrainian].
4. Kozytsky A. (2021). Interdystsyplinarni studii Holodomoru-henotsydu: problemy ta perspektyvy. Mizhdystsyplinarni pidkhody u doslidzhenni Holodomoru-henotsydu, 19 lystopada 2020, Kyiv [Interdisciplinary Studies of the Holodomor Genocide: Problems and Perspectives. Interdisciplinary Approach to the Holodomor Genocide, 19, Nowember, 2020, Kyiv]. Kyiv. S. 78–88 [in Ukrainian].
5. Kun M. (2022). Bohynia Demetra i Persefona. Mif pro Demetru i Persefonu. Lehendy i mify Davnoi Hretsii [The Goddess Demeter And Persephone. The Myth of Demeter and Persephone. Greek Myths and Legends]. URL: https://supermif.com/greki/kun/bogi_14.html [in Ukrainian].
6. Petrenko V. (2008). Narostannia holodnoho moru na Podilli (1928–1933 rr.). Kraieznavstvo v systemi rozvytku dukhovnosti i kultury rehionu, 21–23 zhovtnia 2008 r. [Growing Holodomor in Podilly (1928–1933). Local Studies in the Dystem of Development of Spirituality and Culture of the Region, 21–23 November, 2008, Vinnitsa]. Vinnitsia. S. 78–92 [in Ukrainian].
7. Pro Holodomor (2010). Ukrainski narodni kazky : knyha 30. Kazky Podillia / zapys., uporiad i lit. oprats. M. Zinchuk [About Holodomor. Ukrainian folk tales : Vol. 30. Tales of the Podillya] Chernivtsi : Bukrek. S. 180–181 [in Ukrainian].
8. Spohady ochevydtsiv Holodomoru 1932–1933 rr. (2010). Ukrainski narodni kazky : knyha 30. Kazky Podillia / zapys., uporiad i lit. oprats. M. Zinchuk [Memories of Holodomor eyewitnesses. Ukrainian folk tales : Vol. 30. Tales of the Podillya]. Chernivtsi : Bukrek. S. 361 [in Ukrainian].